

'מש"ה מוציא וכל"ב מכניס' - על כללים, על יוצאים מן הכלל, ועל מקרים שמחוץ לכלל¹

הקדמה

יישום הכלל בשמות ה'
על אלו שמות חל כלל זה?
קיום הכלל עם ה' הידיעה
הבחנה בין שמות קודש לשמות חול
היוצאים מן הכלל
מקרים שמחוץ לכלל
סיכום

הקדמה

פתגם עממי אומר ש"לכל כלל יש יוצא מן הכלל"². אחד הכללים במסורה דן בניקוד האות א' בתחילת שמות הקודש לאחר אותיות השימוש בוכ"ל. אנסה לחדד כלל זה והגדרותיו המדויקות, ולדון בחריגים שבו ובספירת המקרים החריגים במסורה³. "מש"ה וכל"ב" הן שבע אותיות השימוש בעברית. כללי הניקוד מחלקים אותן לשתי קבוצות:

- מש"ה - מ' השימוש, ש' הזיקה, ה' הידיעה⁴
- וכל"ב - ו' החיבור, ואותיות היחס כ', ל', ב'⁵

אותיות מש"ה מנוקדות בדרך כלל בתנועה קטנה ודגש חזק באות שלאחריהן, ואילו

- 1 לעילוי נשמת הוריי - אמי קרוסה יוכבד בת חיה רבקה ומשה ע"ה, נלב"ע ביום כ"א באייר תשע"ה; ואבי יואל בן אברהם אבא ואסתר ע"ה, נלב"ע י"ז במרחשוון תשע"ז.
- 2 פתגם זה הוא פרדוקס, מפני שהוא מוביל לסתירה פנימית - אם לכלל זה יש דוגמה נגדית שהיא היוצא מן הכלל, הרי הדוגמה הנגדית עצמה היא סתירה לפתגם; אך אם לכלל שבפתגם אין יוצא מן הכלל - אזי הפתגם עצמו הוא דוגמה נגדית לכלל שאין לו יוצא מן הכלל... וראה פרדוקס [/https://he.wikipedia.org/wiki](https://he.wikipedia.org/wiki)
- 3 ברצוני להודות לפרופ' אבי וייס שהפנה את תשומת לבי לכלל זה, לגב' רותה שטרן על הערותיה ולד"ר יוסי פרץ על הערותיו המועילות והמחכימות, סבלנותו והגהותיו, והסיוע במציאת מקורות הכתר.
- 4 כפי שנראה בהמשך גם ה' השאלה.
- 5 גם ו' ההיפוך.

אותיות וכל״ב מנוקדות בדרך כלל בשווא. כמובן, יש יוצאים מן הכלל לשתי הקבוצות. במקרה של מילה מיודעת (ה' הידיעה) שלפניה אות שימוש כל״ב, ה' הידיעה נשמטת, ותנועתה עוברת לאות השימוש, כגון: כָּן + הַסְפֵּר < בְּסֵפֶר⁶.

יישום הכלל בשמות ה'

אנו נתמקד בניקוד אותיות השימוש לפני אחד משמותיו של ה' המתחילים באות א', שעליו חל הכלל: ”משׁה מוציא וכל״ב מכניסׁ”⁷, כלומר לאחר האותיות משׁה משמיעים (מוציאים מהפה) את האות א' שבתחילת שם ה', ואילו לאחר האותיות וכל״ב מכניסים (כלומר אין הוגים) את האות א' שבתחילת שם ה', דהיינו: האות א' היא נחה (נאלמת)⁸. בתורה קיימים מאות אזכורים של השמות הקדושים העונים לכלל זה. תפילת העמידה מתחילה במילים: בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם, אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב, והמילה ”ואלוהי” מופיעה פעמיים כשהאות א' שבה אינה מנוקדת לאחר ו' החיבור, דהיינו שהיא נאלמת. כך גם בתחילת תפילת ”אין כאלוקינו”: אֵין פֹּאֲלֹהֵינוּ. אֵין פֹּאֲדוֹנֵינוּ. אֵין כְּמֹלְפָנוּ. אֵין כְּמוֹשְׁיַעֲנוּ: מִי כֹאֲלֹהֵינוּ. מִי כֹאֲדוֹנֵינוּ. מִי כְּמֹלְפָנוּ. מִי כְּמוֹשְׁיַעֲנוּ: נוֹדָה לְאֱלֹהֵינוּ. נוֹדָה לְאֲדוֹנֵינוּ. נוֹדָה לְמֹלְפָנוּ. נוֹדָה לְמוֹשְׁיַעֲנוּ: האות א' במילים אלו קינה ו-אדונינו אינה מנוקדת לאחר אותיות השימוש כ' ו' ל'.

על אלו שמות חל כלל זה?

בהלכה מקובל למנות שבעה שמות קדושים⁹. שם הוי״ה מבוטא מאז ימי בית שני בדרך כלל כשם אדנות, ככתוב: ”משמת שמעון הצדיק פסקו מלברך בשם”¹⁰, ולעיתים כשם אלוקים. הכלל חל על שם אדנות ועל השם אלוקים, אבל הוא אינו חל על המילה א-ל, שכן הוא חל רק במילים בנות שתי הברות ומעלה, כאשר האותיות

6 באתר האינטרנט של האקדמיה ללשון העברית מצורף איור לדף ההסבר של הכלל הזה, ובו מופיעים אדם וכלב - ניקוד אותיות השימוש <http://hebrew-academy.org.il/2013/07/18>, כמובן שזוהי אך הלצה לא מוצלחת, כיוון שהכלל מתייחס למשה רבנו ולכלב בן יפונה, משה שהוציא את בני ישראל ממצרים, וכלב שיחד עם יהושע והזקנים הכניסם לארץ ישראל.

7 הכלל מופיע בשם זה במספר ספרי דקדוק ומסורה. ראה למשל בספר הלכה למשה מאת ר' אהרן משה מלמברג, פיורדא תקל״א.

8 בחלק מהמקורות הכלל מופיע בארמית ”משׁה מפיק וכל״ב מכניסׁ”, ראה למשל בספר מאיר נתיב הלשון מאת ר' מאיר פולק, אמסטרים תקע״ב, עמוד טו.

9 שבועות לה, א.

10 תוספתא סוטה יא, ח.

המנוקדות בחטפים אינן נחשבות להברות נפרדות (כך עולה מבדיקת כל המופעים בתנ"ך), והוא אינו חל על מילה בת הברה אחת גם כשמצטרפת אליה אות שימוש והן יוצרות יחד שתי הברות. כלומר, מבחינה מעשית הכלל חל רק על השמות אדנ-י וא-לוהים מבין שבעת שמות הקודש, אך הוא יחול עליהן גם כשהן בהטיה, כגון: לאלהיו (ויקרא כה, יג), לאלהיהם (שמות כג, כד).

קיימות עוד מילים שמשמשות ככינויים לה' והכלל חל גם עליהן, אף על פי שאינן חלק מרשימת שבעת השמות הקדושים. כך המילה הארמית **אַלְהָה** פירושה 'א-ל'. מילה זו מופיעה 25 פעמים בתנ"ך, בעיקר בספרים דניאל ועזרא. הכלל אינו חל על מילה זו כל עוד היא בת פחות משתי הברות, וכך מופיע בדניאל ב, יט: "דַּנְיָאֵל, בְּרֶךְ לְאַלְהֵי שְׁמַיָא". יש לשים לב שהאות א' במילה אלה מנוקדת, מכיוון שלפני תוספת ל' השימוש, במילה יש רק הברה אחת¹¹.

הכלל מש"ה מוציא וכל"ב מכניס חל על הטיה של המילה הארמית 'אלה', שיוצרת מילה בת שתי הברות ומעלה. כך למשל בדניאל ה, ד: "שִׁפְחוּ לְאַלְהֵי יְהוֹכָדָא וְכִסְפָא", האות א' אינה מנוקדת, מכיוון שהמילה **אַלְהֵי** היא בעלת שתי הברות.

היידוע בארמית מתבטא בתוספת תנועת a בסוף המילה בקמץ. ארץ בארמית היא ארע, והמילה המיודעת - הארץ, היא ארעא, כמו בביטוי "סדנא דארעא חד הוא"¹².

כך, המילה המיודעת הא-ל בארמית היא אלהא. מילה זו מופיעה עשרות פעמים בתנ"ך, ומאחר שהיא בת שתי הברות הכלל חל עליה. לדוגמה בספר עזרא ו, יב מופיע: "וְאַלְהֵא דֵי שְׁכָן שְׁמֵיהָ תִּמְחָה", האות א' אינה מנוקדת.

שם הקודש אדנ-י הנו הטיה של המילה אדון. הכלל חל על המילה אדון, כאשר אדנ-י הינו מקרה פרטי של הטיות המילה אדון. הכלל חל על המילה אדון גם כאשר **אינה** מתייחסת לא-ל. כך אומרת שרה לעצמה בספר בראשית (פרק יח, יב): "אַחֲרֵי בְלִתֵּי הַיְתָה-לִּי עֶדְנָה, וְאֲדֹנָי זָקֵן". המילה וְאֲדֹנָי מתייחסת לאברהם אבינו, והכלל מש"ה וכל"ב חל עליה, ולכן האות א' אינה מנוקדת. כל החריגים שבהם האות א' מנוקדת הם במילה **אדון** והטיותיה כפי שנראה בהמשך.

גם לגבי המילה **אַלֹהֵה** הכלל חל. ברוב במקרים אין השפעה מעשית, מכיוון שהמילה היא בת הברה אחת¹³ ולכן האות א' מנוקדת, כגון באיוב כד, יב: "וְאַלֹהֵה לֹא-יִשְׁיִים תִּפְלָה".

11 כפי שנאמר לעיל, אות המנוקדת בחטף אינה הברה עצמאית, אלא היא פותחת הברה (מצטרפת להברה שלאחריה).

12 קידושין כז, ב.

13 האות א' הנקודה בחטף-סגול אינה נמנית כהברה עצמאית, וכך גם האות ה' הנקודה בפתח גנובה.

גם כאשר מופיעה הטיה של המילה אלוה הכלל מופעל. כך בספר חבקוק א, יא: ”זו כחו לאלהוׁׁ. מדובר במילה בת שתי הברות ולכן האות אׁ אינה מנוקדת.

קיום הכלל עם הׁ הידיעה

כאשר מילה המתחילה באות אׁ מיודעת ונוספת לה אחת מאותיות וכלׁב, הׁ הידיעה נבלעת, וניקוד האות וכלׁב הוא בקמץ. בְּהֶאֱרָץ < בְּאֶרֶץ במקרה זה הכלל חל כאילו הׁ הידיעה קיימת, והאות אׁ נשמעת. חלק גדול מהמקרים הנחשבים ליוצאים מן הכלל, אינם חריגים - האות אׁ מנוקדת בגלל הׁ הידיעה שנבלעה. כך בפסוק בשירת הים (שמות טו, יא): ”מִי-כְמֹכָה בְּאֵלִים הׁ”, מניקוד אות השימוש בׁ רואים שהייתה שם הׁ הידיעה שנבלעה, ולכן האות אׁ מנוקדת אף על פי שמדובר במילה בת שתי הברות.

הבחנה בין שמות קודש לשמות חול

בחלק מהמקרים המילים המשמשות גם כשמותיו של הׁ מצינות שמות חול, שמות אלילים או כינויים לשלטון. בחלק מהמקורות מופיעה השערה שהכלל חל רק על שמות הקודש, ואינו חל על שמות החול. לאחר בדיקה של מאות מקרים בתנׁך שבהן הכלל מופיע ברור שהשערה זו אינה נכונה. בתנׁך מופיעים מעל עשרים מקרים של הביטוי ”לאלהים אחריםׁ, וכל ההופעות האלו אינן של שם קודש - ועדיין האות אׁ אינה נשמעת. המילה אלוה מתייחסת כמעט תמיד בתנׁך לשם חול - והכלל חל עליה. כמו כן הכלל מוחל במילים ”לבני האלהיםׁ. הכלל חל גם במקרים שלא מדובר בשם קודש או בשם אלילות, כמו למשל במילה אדון¹⁴.

סיכום: הכלל חל -

- על השמות אדון, אלוה, א-לוהים, אלהא והטיותיהן.
- רק במקרים שבהם המילה היא בת שתי הברות ומעלה (לפני תוספת אותיות השימוש).
- אם נבלעה הׁ הידיעה לפני אות שימוש מופעל הכלל כאילו הׁ הידיעה נמצאת והאות אׁ נשמעת.
- אין הבדל במשמעות השם - שם קודש או שם חול¹⁵.

14 כך למשל בדברי שרה ׁואדני זקןׁ.

15 יש לכך משמעות הלכתית: בחלק מבתי הכנסת נהגו להחזיר את הקורא בתורה במקרה שטעה בכלל זה, מכיוון שטענו שטעות בכלל משנה משמעות משם קודש לשם חול ולהיפך. אך מכיוון שהכלל אינו תלוי במשמעות השם (קודש או חול), לכן טעות בו אינה משנה משמעות ואין להחזיר בגינה את הקורא בתורה.

היוצאים מן הכלל

לגבי החלק הראשון של הכלל "משה מוציא" יש חריג אחד בספר ירמיהו ח, יט: "הִנֵּה-קוֹל שְׁוַעַת בֵּית-עַמִּי מֵאֶרֶץ מִרְחָקִים, הִי-ק-נ-ק אֵין בְּצִיּוֹן", לא שומעים את האות א' בקריאת התיבה 'הא-דני', למרות שהיא באה לאחר האות ה'. וכך כתוב בספר "מנחת שי": "הי-ק-ו-ק - הא"לף נחה, וכן במסורת כל לשון אדנות עם מש"ה מפיק, בר מן חד - הה' אין בציון. מכלול דף ו"י"¹⁶. בפסוק זה שבו מצורפת ה"א השאלה לשם - השם ובו האות א' נחה, לא משום שכך הנוהג בכל המופעים בה"א השאלה - אלא זהו מקרה יחיד וחריג. במופעים אחרים במקרא ה' השאלה כן מנוקדת, למשל: "וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲנִי לְהַמְיִת וּלְהַחְיוֹת"¹⁷; "הָאֱלֹהִי מְקַרֵּב אֶנִּי"¹⁸.

לגבי החלק השני של הכלל "וכלב מכניס", במסורה יש שתי גרסאות שונות לגבי מספר היוצאים מן הכלל. בחלק מהמקורות ישנה התייחסות לשבעה יוצאים מן הכלל, ובחלק מהמקורות מצאנו התייחסות לתשעה יוצאים מן הכלל.

למרות המסורות השונות לגבי מספר החריגים איננו מוצאים שוני בניקוד בפועל של הופעת המילים הנכללות בכלל, והשינוי נובע מהכללת או אי הכללת מילים ברשימת החריגים, לא בניקודן בפועל. בספר "מבין חידות" לספר דברים על המסורה הגדולה, לגבי המילה וַאֲדָנִי, נאמר: "וַאֲדָנִי, ז' מפקין אלף בלישנא. כוונתם האלף נקוד בחטף פתח. אבל מלות ואדני אין האלף מורגשת במבטא, וז' בלישנא מנויים במס"ג בראשית מ, א"¹⁹. בספר מבין חידות לספר בראשית נמנים כל שבעת היוצאים מן הכלל: "וַאֲדָנִיָּהֶם ז' מפקין א' בלישנא. וסימן: מלכא רבונא דדוד אמר לכולא אודו לקודשא. נתנו סימן כמנהגם הסמוכה לאותה מלה אשר נמסר עליו. והמה מנויים במס"ג. ועיין לקמן דברים י' י"ז מה שכתבתי שם"²⁰. המשפט המשמש לזכירת שבעת המקרים החריגים הינו משפט בעל משמעות בארמית שמורכב מהמילים המופיעות לפני או אחרי המילה יוצאת הדופן על פי סדר הופעת המילים האלו בתנ"ך²¹.

מקור נוסף המתייחס לשבעה חריגים הוא "מנחת שי": "לאדניהם - כל לשון אדנות עם בוכ"ל לא מפיק אלף בר מן שבעה וזה אחד מהם, ועיין מ"ש בתילים סימן

16 מנחת שי ירמיהו ח, יט.

17 מל"ב ה, ז.

18 ירמיהו כג, כג.

19 ספר מבין חידות לר' יוסף הילברון, אמשטרדם תקכ"ה, דברים י, יז.

20 מבין חידות בראשית מ, א.

21 שבעת המקרים מפורטים בהמשך. פירוט הסימן: מלכא - לאדניהם למלך מצרים, רבונא - ואדני האדנים האל (הכוונה במילה הריבון לשם האל), דדוד - ואדנינו דוד, אמר - האמרת לאדניהם, לכולא - ואדנינו מכל, אודו - הודו לאדני האדנים, לקודשא - כי קדוש היום לאדנינו.

קל”ה²². ובתהילים קלה, המסביר ”מנחת שי”:²³ ”ואדנינו - כל לשון אדון ואלוה שרכב עליו בו” כל הוא רפי הא”לף ולא מפיך כגון באדני, באלהים, ואדני, ואלהים, ואלהי, כאדני, כאלהים, לאדני, לאלהים. בר מן ז’ מפקין אל”ף, וסימנהון בתילים קל”ו במ”ג וזה אחד מהם²³.”

לעומת זאת מצאנו גם מסורות המונות תשעה חריגים. במסורה הגדולה (מס”ג) של כתר ארם צובה מופיעה ההערה²⁴ ”ט’ מפק’ אלף בלשנ”, כלומר בתשעה מקרים שומעים את האות א²⁵. במדור ”עין המסורה” שבמהדורת מקראות גדולות ’הכתר’²⁶ מפורטים תשעה מקרים, וכולם בהטיות של המילה אדון, וכך נכתב שם (תהילים קלה, ה): ”ואדנינו - ט’ מפקין אל”ף בלישנא (האל”ף נהגית): בר’ מ, א; דב’ ג, יז (פעמיים); מ”א א, יא; עמ’ ד, א; תה’ קלה, ה; קלו, ג (פעמיים); נחמ’ ה, י”.

להלן פירוט המקרים המופיעים בתנ”ך הכתר, וניתוחם:

1. בראשית מ, א: וַיְהִי, אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, חָטְאוּ מִשְׁקָה מְלֶכֶּ-מִצְרַיִם, וְהָאֶפֶה-**לְאֲדֹנֵיהֶם**, לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם. האות א’ במילה לאדניהם מנוקדת.
2. דברים ג, יז - פעמיים. כִּי, אֲדֹנָי אֱ-לֹהֵינוּ--הוּא אֱ-לֹהֵי הָאֶ-לְהִים, וְאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים: הָאֵל-לֹהֵהוּ הַגָּבֹר, וְהַנּוֹרָא, אֲשֶׁר לֹא-יִשָּׂא פָנָיו, וְלֹא יִקַּח שָׂחָד.
3. מל”א א, יא: וַיֹּאמֶר נָתָן, אֶל-בֶּת-שֶׁבַע אִם-שָׁלְמָה לְאִמּוֹ, הֲלוֹא שָׁמַעְתָּ, כִּי מָלַךְ אֲדֹנֵיהוּ בֶן-חַגִּית; וְאֲדֹנֵינוּ דָוִד, לֹא יָדַע. החריגה היא במילה ”ואדנינו”.
4. עמוס ד, א: שָׁמְעוּ הַדְּבָר הַזֶּה, פְּרוֹת הַבָּשָׂן אֲשֶׁר בָּהָר שְׁמֵרוֹן, הַעֲשֻׂקוֹת דָּלִים, הָרֹצְצוֹת אֲבִיוֹנִים; הָאֲמֹרֹת **לְאֲדֹנֵיהֶם**, הַבִּיאָה וְנִשְׁתָּה. המילה החורגת - ”לאדניהם”.
5. תהילים קלה, ז: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי, כִּי-גָדוֹל אֲדֹנָי; וְאֲדֹנֵינוּ, מְכַל-אֱלֹהִים. המילה החורגת - ”ואדנינו”.
6. תהילים קלו, ג: - פעמיים. הוֹדוּ, **לְאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים**: כִּי לְעוֹלָם חֲסָדוֹ.
7. נחמיה ח, י: וַיֹּאמֶר לָהֶם לָכוּ אֲכָלוּ מִשְׁמָנִים וּשְׂתוּ מִמֵּתִיקִים, וּשְׁלַחוּ מְנוֹת לְאֵין נֶכּוֹן לוֹ--כִּי-קָדוֹשׁ הַיּוֹם, **לְאֲדֹנֵינוּ**; וְאֶל-תַּעֲצָבוֹ, כִּי-חֲדָוֹת אֲדֹנָי הֵיא מַעֲזָכֶם. המילה החורגת - ”לאדנינו”.

22 מנחת שי לבראשית מ, א.

23 מנחת שי לר’ ידידיה שלמה מנורצ’י, מנטובה תק”ב.

24 תהילים קלה.

25 בספרו של ד”ש לוינגר ’מסורה גדולה של כתר ארם צובה’, ירושלים תשל”ז, עמ’ 233, רשימה 351, מובאת ההערה: ”ט’ מפק’ אלף בלשנ”, אבל בפירוט הוא מונה רק שבעה חריגים.

26 מקראות גדולות ’הכתר’, ספר תהלים, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.

רשימת תשעת המקרים החריגים כוללת שני צמדים של הופעת המילה אדון בשתי מילים עוקבות: **וְאֲדֹנָי הָאֲדֹנִים** ו **לְאֲדֹנָי הָאֲדֹנִים**. כל צמד כזה נמנה כשני מקרים חריגים למרות שעל פי הכלל לאחר ה' הידיעה האות א' אמורה להישמע, ולכן אין זו חריגה ואמורה להיות רק חריגה אחת מן הכלל בכל פסוק, כפי שמופיע במסורת המונה שבעה מקרים חריגים. פירוט של שתי המסורות השונות מופיע בספר ליקוט המסורות של גינצבורג²⁷.

כדי לשער מה מקור הפער בין המסורות השונות, נתבונן בשני מקרים נוספים שבהם האות א' נשמעת לאחר אותיות וכל"ב. שני המקרים הם במילה **וּאֲדֹנָי** ביחיד, בשני פסוקים עוקבים בספר בראשית.

בראשית מה, ח-ט: **וְעָתָה, לֹא-אֶתֶם שְׁלַחְתֶּם אֵתִי הֲנֵה, כִּי, הָאֱלֹהִים; וַיְשִׁימֵנִי לְאָב לְפָרְעָה, וּלְאֲדֹנָי לְכָל-בֵּיתוֹ, וּמִשָּׁל, בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרָיִם. מִהָרוּ, וַעֲלוּ אֶל-אָבִי, וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בְּנֵךְ יוֹסֵף, שְׁמֵנִי אֱלֹהִים לְאֲדֹנָי לְכָל-מִצְרָיִם; רְדֵה אֵלַי, אֶל-תַּעֲמֹד.**

לצערנו הרב לא שרד החלק של כתר ארם צובא שבו פסוקים אלה בספר בראשית²⁸. אולם השוואה למקורות דומים²⁹ מראה שאכן האות א' מנוקדת במקרים האלה. בספר מיכה מופיע הפסוק: **"לְאֲדֹנָי כָּל-הָאֶרֶץ"**³⁰. ניקוד האות א' במילה לאדון אינו חריג, היות ומדובר בסמיכות, ולכן האות א' מנוקדת בחטף-פתח, וממילא המילה אדון היא רק בת הברה אחת, והכלל הרי לא מוחל על מילים של פחות משתי הברות. האות א' מנוקדת במילה ולאדון ובמילה לאדון. אני משער שמקרים אלו לא נכנסו לרשימת תשע המילים החריגות מכיוון שבהם המילה אדון היא ביחיד ללא הסויות, ולכן האות א' אינה בתנועה חטופה אלא בקמץ. בניגוד ליתר שבע הדוגמאות שבהן היא בתנועה חטופה.

כפי שנאמר קודם, המחלוקת בין גרסאות המסורה השונות אינה על הניקוד בפועל של המילים העונות לכלל מש"ה מוציא וכל"ב מכניס, אלא על הגדרת הכלל. המקורות הגורסים שיש שבעה מקרים של חריגים לכלל, מוסיפים עוד הסתייגות לכלל האומרת:

• הכלל חל רק כאשר האות א' מנוקדת בתנועה חטופה.

עם תוספת זו לכלל שתי ההופעות של המילה לאדון, לא אמורות להיות מוחלות

27 Ginsburg C. D., The Massorah Compiled from Manuscripts... New York 1975 כרך א עמ' 23, טור שני.

28 על החלקים החסרים בכתר ראו יוסף עופר, "כתר ארם צובה לאור רשימותיו של מ"ד קאסטו", ספונות יט (תשמ"ט), עמ' 279-283.

29 כתב יד לנינגרד, בראשית מה, ח-ט.

30 מיכה ד, יג.

בכלל מכיוון שהאות א' מנוקדת בהן בקמץ, לכן יש רק שבעה חריגים לכלל. אם אין מוסיפים את ההסתייגות לכלל נקבל תשעה חריגים.

לדעתי מקור אי ההתאמות בספירה הוא בטעות של תוספת הכלל המחריג תנועה שאינה חטופה ללא הקטנת מספר היוצאים מן הכלל. בכללים המקוריים לא היה כלל שהחריג את ההופעות של האות א' בתנועה לא חטופה, מכיוון שמדובר בשתי הופעות בלבד ולא סביר להוסיף כלל הנוגע לשתי הופעות בלבד. בשלב כלשהו נוספה לרשימת הכללים ההחרגה שהכלל תקף רק בא' המנוקדת בתנועה חטופה, וזאת מבלי ששינו את הספירה הכוללת שהיא תשעה חריגים³¹. נוצרה בעיה של שבעה פסוקים חורגים עם מסורה על תשעה חריגים, לכן הוסיפו את ההופעות השניות של **וְאֵדְנִי הָאֲדָנִים וְאֵדְנִי הָאֲדָנִים** למרות שהופעות אלו אינן חריגות.

לאור הסבר זה מוצע לתקן בהוצאת הכתר את הרשימה שתכלול את שתי הופעות **וְאֵדְנִי הָאֲדָנִים** במקום ההופעות השניות של **וְאֵדְנִי הָאֲדָנִים** ו **וְאֵדְנִי הָאֲדָנִים**.

מקרים שמחוץ לכלל

הכלל מחלק את אותיות השימוש לשתי קבוצות משׁה מצד אחד וכלב מצד שני. ניתחנו את הכלל והזכרנו את היוצאים מן הכלל. אולם קיימים גם מקרים שמחוץ לכלל. האם יש אותיות נוספות שמופיעות לפני שמות האל מלבד משׁה וכלב, ואם כן - לאיזו מהקבוצות הן שייכות? את הדוגמאות יש לחפש באופן טבעי בכתבי הקודש: בתנׁך, במפרשיו ובתפילות.

התשובה: בארמית האות ד' היא אות השימוש המקבילה לאות ש' בעברית. כאשר היא מופיעה לפני אחד משמות הקודש שהכלל חל עליהם, אין שומעים את האות א'. כלומר ניתן להרחיב את הכלל בתפילה למשׁה מוציא וכלב ד מכניס. כך למשל בתפילת ״ובא לציון״ מובאים פסוקים ותרגומם בארמית מתוך תרגום יונתן. הפסוק ״ברוך כבוד ה' ממקומו״ מתורגם ל״ברוך יקרא דאדנ-י מאתר בית שכינתה״, כשהאות א' במילה דאדנ-י אינה מנוקדת. מקרה נוסף מופיע בתפילת ״כגוונא דאינון״ - נאמר שם ״והא אוקימנא רזא דאדנ-י אחד ושמו אחד״, וגם במקרה זה האות א' של המילה דאדנ-י אינה נהגת.

סיכום

ראינו את פירוט המקרים של הכלל ״משׁה מוציא וכלב מכניס״. הבהרנו שבניגוד

31 סביר שמדובר באמת בתשעה חריגים, כי זהו הנוסח במסורה שבתנׁך הכתר.

לדעה הרווחת, אין הבדל ביישום הכלל בין שמות קודש לשמות חול³². הצגנו את המסורות השונות לספירת היוצאים מן הכלל, והעלינו השערה לגבי מקור שתי המסורות השונות והטעות שאולי עומדת במקור אחת מהן, ופירטנו את המקרים שמחוץ לכלל³³.

32 ראה לעיל הערה 15.

33 לא התייחסנו כאן לסיבת הכלל, האם בגלל ההופעה המרובה של שמות האל בתנ"ך "נבלעה" התנועה החטופה והאות א' הפכה לנחה, או שיש לכך סיבה אחרת. התופעה מזכירה כלל בשפה הערבית שלפיו האותיות "אל" (ה' הידיעה בערבית) לא מבוטאות לפני אות שמש ואות השמש מקבלת דגש; סיבת הכלל בערבית הוא הידמות האות ל' לאות השמש והיבלעותה בה. ראה https://en.wikipedia.org/wiki/Sun_and_moon_letters

גיליון זה של 'המעין' מוקדש לעילוי נשמת הגאון המיוחד
רבי אברהם מאיר ב"ר יצחק הכהן גלנצר זצ"ל

אוד מוצל מאש השואה
ידען גדול בתורה וחכמה
מחבר הספר 'מעייני אגם'
מנוי ותיק ופעיל של 'המעין'
מגדולי המומחים בעולם בפיענוח לעזי רש"י
נולד בגרוסוורדיין שברומניה בשנת תרפ"ו
נפטר זה עתה בשם טוב בביתו שבאנטוורפן, בלגיה
תנצב"ה

